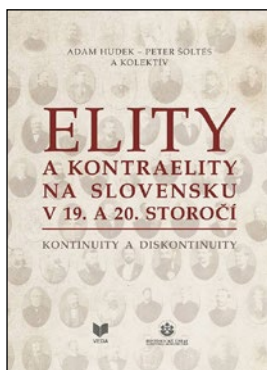

HUDEK, Adam et al. *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava : VEDA, 2019. 572 s. ISBN 978-80-224-1778-5.

Ak sa pozrieme na historický vývoj ľudskej spoločnosti naprieč jednotlivými storočiami zistíme, že v každej dejinnej epoche sa spoločenstvo ľudí na základe viacerých kritérií a pod vplyvom vonkajších i vnútorných determinantov rozčlenilo do niekoľkých hlavných sociálnych skupín. Kľúčových kritérií, na základe ktorých sa societa stratifikovala je nespočetne veľké množstvo, ale vo väčšine prípadov zohrávali kľúčovú úlohu majetkové pomery, výška finančného kapitálu, rodinné väzby a taktiež i schopnosti či už fyzické alebo psychické nevyhnutné na presadenie sa medzi konkurentmi v zápase o postavenie a moc. Sociálna stratifikácia sa stala

predmetom štúdia mnohých samostatných vedných odborov počnúc sociológiou, psychológiou, ekonómiou i históriou. Veď spomeňme len na donedávna uprednostňovanú marxisticko-leninskú teóriu spoločenského vývoja a sociálnej stratifikácie society. I dnes sa bežná laická verejnosť prirodzene hierarchizuje a zokupuje do rovnocenných sociálnych skupín, pričom pozornosť väčšiny sa zameriava na tie skupiny obyvateľstva, ktoré disponujú mocou a podieľajú sa na formovaní konkrétnej obce, administratívno-správnej jednotky, regiónu či dokonca až štátneho útvaru.

A tak podobne ako v ostatných vedných disciplínach aj história a historiografia podliehajú najrôznejším vplyvom, ktoré majú priamy dosah na určenie samotného predmetu výskumu a následne i výber a aplikáciu bádateľských metód. Historická obec sa musí vracieť aj už k často pertraktovaným témam, keďže práve nové metódy a formy historickej práce môžu napomôcť ku korekcii nesprávne interpretovaných, ale už aj všeobecne prijímaných a akceptovaných názorov vo vedeckej i laickej komunite. Nové impulzy v historiografii badať od druhej polovice 20. storočia, keď sa vo väčšej miere začali uplatňovať i nové prístupy, metódy a formy typické pre politológiu, ekonómiu, sociológiu a ďalšie samostatné humanitné či prírodovedné disciplíny. Výsledky takto orientovaného interdisciplinárneho výskumu na slovenskej vedeckej scéne sa pretavili do kolektívnej monografie historikov a historičiek z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave, v ktorej sa autori v jednotlivých príspevkoch zapodievať problematikou vzniku, vývoja, formovania a transformácie elít a kontraelit v uhorskom (hornouhorskom; slovenskom) prostredí na prelome 19. a 20. storočia.

Slovenská historiografia sa do dnešných dní postaveniu elít a kontraelit v rámci nášho územia, ktoré bolo integrálnou súčasťou habsburskej monarchie, príliš nevenovala a samostatná vedecká monografia absentovala. Dôvodov je hneď viacero. Začnime však definíciou samotného termínu *elita*. V *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2006, 2011, 2015) sa dočítame, že za elitu sa považuje „časť ľudí v sociálnej skupine, v inštitúcii al.[ebo] v spoločnosti, ktorí sú najvýkonnejší, najúspešnejší a zaujímajú najvýznamnejšie postavenie“. Ak uplatníme túto definíciu, tak musíme si hneď uvedomiť, že v období 19. a 20. storočia sa najmä vďaka silnejúcej maďarizačnej politike smerujúcej k asimilácii nemaďarských národov slovenská elita presadzovala len veľmi pozvoľne a dokonca nemôžeme hovoriť ani o veľkej skupine elít slovenského pôvodu. Skôr sa presadzovali jednotlivci či úzke skupiny, ktoré sa dokázali prispôbiť aktuálnym politicko-mocenským, ekonomicko-hospodárskym či kultúrno-spoločenským pomerom panujúcim v rámci monarchie.

Editori kolektívnej monografie sa rozhodli jednotlivé príspevky rozčleniť do štyroch tematických okruhov. Prvá časť je venovaná teoretickému vymedzeniu pojmov elita a kontraelita. Okrem toho, sa historici snažili zasadiť vznik, vývoj a formovanie elít a kontraelit, ktoré sa na prelome 19. a 20. storočia museli prispôbiť politickým, spoločenským, kultúrnym, ekonomickým i hospodárskym zmenám, do širšieho časového i geografického rámca. Na tomto mieste si musíme uvedomiť, že pomyselná hranica medzi elitou a kontraelitou je veľmi tenká, keďže ako z dejín poznáme, tak zmena politických či spoločenských pomerov mohla z kontraelit

vytvoriť elitnú skupinu ľudí spravujúcu najvýznamnejšie úrady v rámci obce, administratívno-správnej jednotky, regiónu či dokonca štátu. Takýto proces nebol iba jednosmerný. Pozrime sa na šľachtu, ktorá do zániku stredoeurópskej monarchie požívala v krajine výsostné právomoci. Rozpadom monarchie 28. októbra 1918 sa šľachta razom stala nepohodlnou v novo sa formujúcej československej spoločnosti, ktorá si zakladala na demokratických princípoch a humanizme. Práve prvá čas kolektívnej monografie, do ktorej prispeli autori Ivona Kollárová, Roman Holec, Juraj Benko, Marína Zavacká, Adam Hudek a Dušan Segeš, sa venuje téme prežitia elít, pričom záber autorov je obrovský. Počnúc elitami z oblasti žurnalistiky či socialistického hnutia alebo vedy.

Ďalšia skupina elít a kontraelít, o ktorých sa čitateľ dočíta v kolektívnej monografii, sa uplatnila vo sfére hospodárstva. I na tejto skupine obyvateľstva môžeme vidieť, že pre zachovanie priazne a udržanie si moci a vplyvu v konkrétnej oblasti ľudského pôsobenia bolo nevyhnutné prispôbiť sa danému politickému režimu. Zatiaľ čo Štefan Gaučík opisuje činnosť elitnej organizácie (Slovenská sporiteľňa) v čase Rakúsko-Uhorska, keď vplyvom industrializácie a priemyselňovania krajiny sa v krajine presadzovali i zahraničné spoločnosti, Ľudovít Hallon a Miroslav Sabol ponúkajú pohľad na už vyššie zmienenú transformáciu, konkrétne v bankovom sektore, ktorá bola na konci roka 1918 nevyhnutná, ak si chcela elita zachovať svoje dominantné postavenie. Záver tejto časti patrí v slovenskej historiografii často pertraktovanej téme, a to arizácii židovského majetku. Na tomto príspevku môžeme vidieť, ako sa z obyčajných ľudí, ktorí nedisponovali značným majetkom, razom stali elity v rámci mesta. Stačilo sa len zapojiť do arizačného procesu a poprieť svoje ľudské hodnoty a morálku.

Predposledná kapitola je venovaná úradníckej elite. Podobne ako všetky elity aj úradníci mali v období trvania habsburskej monarchie a najmä v jej poslednej fáze (1867 – 1918) problém presadiť sa. Peter Šoltés sa bližšie pozrel na vôbec prvé relevantné elity v rámci štátnej správy v období neoabsolutizmu. Ďalšie dva príspevky Veroniky Szeghy-Gayer a Petra Macha sa venujú procesu zmeny postavenia úradníkov na konci trvania dualistickej monarchie a na začiatku existencie prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov. Obdobne museli úradnícke elity čeliť výzve na konci 30. rokov 20. storočia. Mnohí pamätníci stáli na rázcestí a rozhodovali sa, či si uchovajú svoju československú identitu alebo vstúpia do služby nového ako sa neskôr ukázalo totalitného režimu.

Záver kolektívnej monografie patrí štúdiám zaoberajúcich sa problematikou nacionalizmu a vzťahu elity k vlastnej národnej identite. Príspevok Dušana Kováča ponúka stručný prehľad formovania elít v slovenskom duchu v čase modernej habsburskej monarchie a istý metodologický rámec pre ďalšie skúmanie. József Demmel a László Vörös si za predmet svojich štúdií zvolili jazykovú otázku. Zatiaľ čo prvý menovaný na základe komparácie dát skúmal vzťah slovenských elít k prvému slovensko-maďarskému slovníku, Vörös sa pokúsil rekonštruovať životnú cestu slovenského jazykovedca chýba meno, alebo myslí všeobecne ona jazykovedca ako takého??? – JJ, ktorý stál na pomedzí dvoch svetov – oficiálnej maďarskej (uhorskej) ideológie a slovenského sveta. Posledné dve štúdie sa venujú elitám z iného uhla pohľadu. Elena Mannová poukazuje na to, že elita nemusí byť priamo len osoba, ale aj organizácia, ktorá sa podieľa na ovplyvňovaní myslenia určitej skupiny ľudí.

Gabriela Dudeková Kováčová sa zamerala na ženské elity, ktoré sa mali v „mužskom“ svete problém presadiť. Práve v poslednej etape existencie monarchie sa postupnými krokmi ženy stávali súčasťou vyššej vrstvy spoločnosti, ktorá sa podieľala zväčša na kultúrno-spoločenskom živote v krajine.

Problematika elít a kontraelít nie je v slovenskej historiografii vôbec preskúmanou témou, pričom práve aj v súčasnosti sa hovorí o elitách, ktoré majú vyvieť spoločnosť z krízy. Ale kto sú tie elity a ako sa nimi stávajú? Odpoveď na túto otázku môžeme získať len dôkladným štúdiom našich národných dejín a osobností, ktoré neváhali a poháňaní vlastnou túžbou či inými faktormi vytrčali nad ostatnými.

Dagmar Kašprišinová